ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 34 (2016)

Ανισότητες

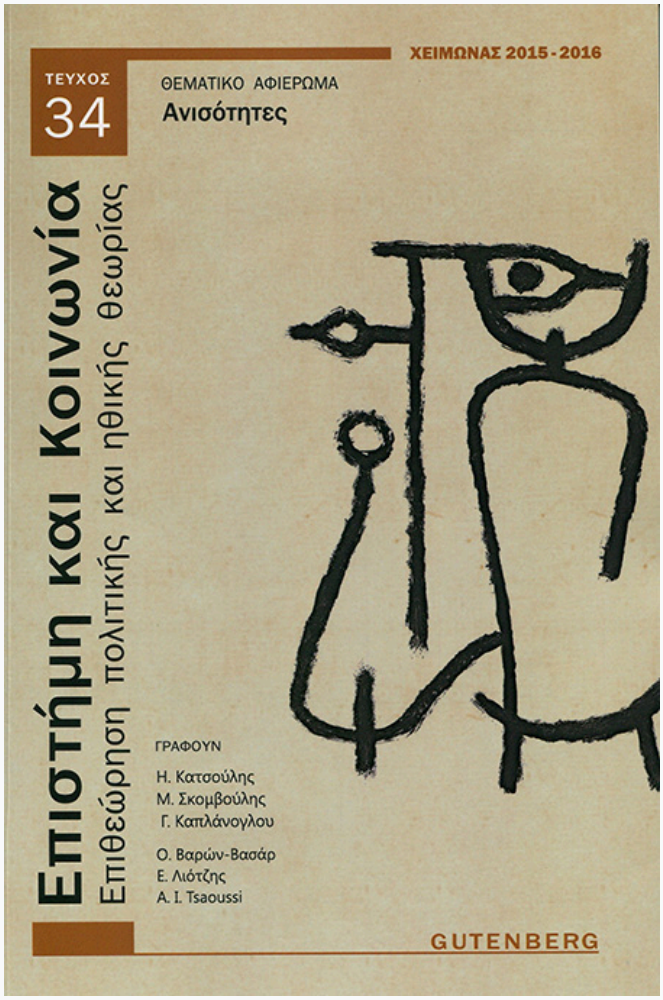

Στον απόηχο της ύπόθεσης Ντρέυφους στην Ελλάδα

Οντέτ Βαρών-Βασάρ

doi: 10.12681/sas.10252

Copyright © 2016, Οντέτ Βαρών-Βασάρ

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαρών-Βασάρ Ο. (2016). Στον απόηχο της ύπόθεσης Ντρέυφους στην Ελλάδα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, *34*, 131–150. https://doi.org/10.12681/sas.10252

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 19/02/2026 23:26:29

*Οντέτ Βαρών-Βασάρ**

ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΝΤΡΕΫΦΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μνήμη Ρένας Σταυρίδη-Πατρικίου

Στο γυρισμα από τον 19ο προς τον 20ό αιώνα η Υπόθεση Ντρέυφους που εκτυλίχθηκε στη Γαλλία —και από δικαστική μετατράπηκε πολύ γρήγορα σε πολιτική— είχε σημαντικότατο αντίκτυπο σε πολλές χώρες του δυτικού κόσμου. Αργότερα θεωρήθηκε μοντέλο για τον αγώνα υπέρ κάθε δίκαιης υπόθεσης. Εκτός πολλών άλλων παραμέτρων της η υπόθεση αυτή υπήρξε και ένα από τα ιδρυτικά γεγονότα του αντισημιτισμού στη νεωτερικότητα και ο λοχαγός Αλφρέντ Ντρεϋφύς[1] το εμβληματικό πρώτο θύμα του νεωτερικού αντισημιτισμού που διαδέχθηκε τον χριστιανικό αντι-ιουδαϊσμό.

---

* Δρ. Σύγχρονης Ιστορίας, διδάσκει Ιστορία στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο <o_varon@otenet.gr>. Το κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή ανακοίνωσης στο συμπόσιο για τις 'Προσλήψεις και χρήσεις των φυλετικών θεωριών στην Ελλάδα, 19ος και 20ός αιώνας' που διοργάνωσαν το περιοδικό *Τα Ιστορικά* και το τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης με την υποστήριξη του Μουσείου Μπενάκη και του εκδοτικού οίκου Μέλισσα στις 17 και 18 Ιανουαρίου 2014.

1. Στην Ελλάδα η Υπόθεση έγινε γνωστή ως 'Υπόθεση Ντρέυφους'. Στο κείμενο υιοθετώ τον γαλλικό τονισμό στη λήγουσα, όταν αναφέρομαι στον ίδιο τον Alfred Dreyfus, αλλά κρατώ την ονομασία της Υπόθεσης όπως έχει επικρατήσει.

Το έναυσμα για να ασχοληθώ με το θέμα, που βρίσκεται χρόνια στην άκρη του μυαλού μου και για το οποίο είχαμε συζητήσει παλιότερα με τη Ρένα Πατρικίου, ήταν το συμπόσιο 'Προσλήψεις και χρήσεις των φυλετικών θεωριών στην Ελλάδα, 19ος και 20ός αιώνας'. Τα αρχικά ερωτήματά μου ήσαν: *υπήρξε απόηχος της Υπόθεσης Ντρέυφους στην Ελλάδα και ποιος ήταν αυτός*; *Πήρε έκταση το θέμα στον Τύπο*; Επειδή η υπόθεση αυτή συνδέεται και με την ανάδυση του όρου 'διανοούμενος', για τον άνθρωπο των γραμμάτων που επιτελεί πλέον κοινωνική λειτουργία και παρεμβαίνει στα κοινά, άλλο ερώτημα είναι: *είχαμε υπερασπιστές και κατήγορους του Ντρεϋφύς ανάμεσα στους έλληνες διανοούμενους*; Όσο για το 'Κατηγορώ' του Ζολά, που καθιερώνει τον γάλλο συγγραφέα ως στρατευμένο διανοούμενο, *μεταφράστηκε αυτό στην Ελλάδα, πότε και από ποιους και ποια ήταν η εμβέλειά του εδώ*; Σε ορισμένα από αυτά τα ερωτήματα θα παρουσιάσω τις πρώτες ψηφίδες που εντόπισα σε μια έρευνα που βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο.

Θα ξεκινήσω θυμίζοντας την ίδια την υπόθεση, το πώς αυτή εγγράφεται στον αναδυόμενο νέο αντισημιτισμό, που διαδέχεται τον χριστιανικό αντι-ιουδαϊσμό του Μεσαίωνα, και πώς τον σημαδεύει. Στις παλιές προκαταλήψεις (θεοκτονία, τοκογλυφία) προστίθενται κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα νέες, που αφορούν τα τότε φλέγοντα ζητήματα —το έθνος, τη φυλή, την επανάσταση. Καθώς στη Δυτική και στην Κεντρική Ευρώπη δεν υπάρχουν πλέον νόμοι που να επιβάλλουν διακρίσεις, ο αντισημιτισμός ως ιδεολογία εκφράζεται μέσα από κείμενα και μέσω της πολιτικής —αυτής ακριβώς της ιδεολογίας το εύρος και την εμβέλεια ανέδειξε η Υπόθεση Ντρέυφους, μια υπόθεση που συγκαταλέγεται στις σημαντικότερες δικαστικές πλάνες της σύγχρονης εποχής από νομική άποψη και θεωρείται βαρύνουσας σημασίας από ιστορική και πολιτική άποψη.

Η καταδίκη ενός λοχαγού

Θυμίζω πολύ συνοπτικά τα γεγονότα. Ο γαλλοεβραίος Αλφρέντ Ντρεϋφύς, γεννημένος στην Αλσατία, αξιωματικός του Γαλλικού Στρατού, καταδικάστηκε σε ισόβια τον Δεκέμβριο του 1894 με βάση πλαστά στοιχεία για εσχάτη προδοσία και κατασκοπεία υπέρ του γερμανικού κράτους. Η αλσατική του καταγωγή τον καθιστούσε ύποπτο για σχέσεις με τη Γερμανία, δίχως όμως την άλλη πλευρά της ταυτότητάς του, την εβραϊκή, δεν θα είχε κατηγορηθεί ούτε βεβαίως θα καταδικαζόταν και μάλιστα με τέτοια ποινή.

Αν και η Γαλλία είναι η πρώτη χώρα που χειραφέτησε τους Εβραίους της καθιστώντας τους ισότιμους πολίτες (διακήρυξη της Εθνοσυνέλευσης στις 27 Σεπτεμβρίου 1791) μέσα στον άνεμο της Γαλλικής Επανάστασης, έναν ολόκληρο αιώνα αργότερα μεγάλο μέρος της κοινωνίας δεν έχει ενσωματώσει αυτή την αντίληψη —κάθε άλλο μάλιστα. Τρανή απόδειξη συνιστά η Υπόθεση Ντρέυφους (η Υπόθεση για λόγους συντομίας). Η αρχική επισήμανση ήρθε από τον δημοσιογράφο Μπερνάρ Λαζάρ, τον πρώτο υπερασπιστή του λοχαγού:

> Έγραψα πως με τόσο ισχνά αποδεικτικά στοιχεία ποτέ δεν θα είχαν τολμήσει να οδηγήσουν τον λοχαγό Ντρεϋφύς ενώπιον του πολεμικού συμβουλίου, αν δεν ήταν Εβραίος και αν οι πιέσεις της αντισημιτικής συμμορίας δεν είχαν εξαναγκάσει έναν υπουργό δίχως χαρακτήρα και τόλμη.[2]

Η προδοσία ενός εβραίου αξιωματικού έμοιαζε να επιβεβαιώνει στην εντέλεια την αντισημιτική θέση για τον Εβραίο, που είναι προδότης από τη φύση του, που δεν μπορεί πραγματικά να ενταχθεί σε ένα ευρωπαϊκό έθνος, θέση την οποία ο αντισημιτισμός δεν σταμάτησε να εκμεταλλεύεται στο έπακρο όλη εκείνη την περίοδο. Ο Ντρεϋφύς εξορίστηκε στο Νησί του Διαβόλου με ισόβια καταδίκη, όπου διαβίωνε σε άθλιες συνθή-

2. Αναφέρεται από τον Iancu 2003: 75.

κες: απόλυτη απομόνωση και εικοσιτετράωρη παρακολούθηση. Γρήγορα η προσωπική αυτή υπόθεση εξελίχθηκε σε μείζον πολιτικό ζήτημα και σε πεδίο έκφρασης εντονότατου αντισημιτισμού. Μετά από νέα στοιχεία που αποδείκνυαν την πλαστότητα των εγγράφων και τον πραγματικό ένοχο (τον αξιωματικό Εστερχάζυ) και τον αγώνα που υποκίνησε ο αδελφός του λοχαγού, Ματιέ Ντρεϋφύς —στον οποίο στάθηκαν αρωγοί τολμηροί άνθρωποι όπως ο δημοσιογράφος Λαζάρ (που υπογράφει, όπως προαναφέρθηκε, το πρώτο κείμενο υπέρ του καταδικασμένου), ο συνταγματάρχης Πικάρ, οι σοσιαλιστές Ζαν Ζωρές (συγγραφέας των *Preuves*) και Ζωρζ Κλεμανσώ (τότε εκδότης της εφημερίδας *L'Aurore*), ο Λεόν Μπλουμ (κατοπινός πρωθυπουργός) και τέλος το καθοριστικότερο ίσως πρόσωπο, ο συγγραφέας Εμίλ Ζολά—, ο Ντρεϋφύς θα λάβει χάρη το 1899. Η πλήρης αθώωση όμως έρχεται 12 χρόνια μετά την πρώτη καταδίκη του (τον Ιούλιο του 1906), όταν θα επανέλθει στο στράτευμα και θα παρασημοφορηθεί με τη Λεγεώνα της Τιμής.

Από το 1894 ως το 1906 η Υπόθεση Ντρέυφους συγκλόνισε τη Γαλλία, η οποία διαιρέθηκε ουσιαστικά σε δύο στρατόπεδα: στους υπερασπιστές και στους κατηγόρους του λοχαγού, τους dreyfusards και τους antidreyfusards, δύο στρατόπεδα που χωρίζονταν από μεγάλες ιδεολογικές διαφορές. Η ιστορία αυτή σημάδεψε για τους Γάλλους το πέρασμα στον 20ό αιώνα και άφησε βαθιά ίχνη στη γαλλική συλλογική συνείδηση. Στο σημείο αυτό έχει θέση ένα σχόλιο για την εκ πρώτης όψεως αντίφαση ανάμεσα στη Γαλλία που χειραφετεί πρώτη τους Εβραίους και στη Γαλλία που έναν αιώνα αργότερα καταδικάζει τον Ντρεϋφύς. Θα δανειστώ τα λόγια του Εντγκάρ Μορέν (2007: 97-98):

> Παρότι τα νεωτερικά έθνη χειραφέτησαν τους εβραίους αναγνωρίζοντάς τους ως πολίτες, παρέμεινε τόσο μέσα στον λαό όσο και στις ελίτ η κληρονομιά ενός χριστιανικού αντι-ιουδαϊσμού, παρόλο που η επιβολή της ιουδαιοφοβικής θρησκείας είχε υποχωρήσει. [...] Παρότι το έθνος ευνόησε τους ιουδαιο-εθνικούς, ο εθνικισμός με τη σειρά του ευνόησε τον αντισημιτισμό.

Ο νεωτερικός αντισημιτισμός λοιπόν παίρνει τη μορφή εχθρικής αντίδρασης στην ίδια τη χειραφέτηση των Εβραίων. Ο εβραϊκής καταγωγής Μπερνάρ Λαζάρ δεν δίστασε να εκφράσει από τους πρώτους μια νέα ιδέα, ότι οι Εβραίοι δεν ήσαν *φυλή*, αλλά *έθνος, λαός*, πράγμα που αποδεικνύει ότι μέσα στη διαμάχη που έχει ξεσπάσει γεννιούνταν νέες ιδέες...

Η πρώτη μεγάλης κλίμακας εκδήλωση αυτού του αντισημιτισμού στον δυτικό κόσμο είναι η Υπόθεση, η οποία, όπως ήδη είπαμε, έχει πολλές παραμέτρους. Από την πλευρά των ιστορικών έχει θεωρηθεί το μοντέλο του σύγχρονου γεγονότος. Ο Πιερ Νορά είναι ιδιαίτερα εύγλωττος, όταν γράφει στην *Επιστροφή του γεγονότος*:

> Έτσι στη Γαλλία η Υπόθεση Ντρέυφους αποτελεί ίσως την πρώτη έκρηξη του σύγχρονου γεγονότος [...] Αρχικές διαδόσεις, εκμετάλλευση της σιωπής από τον δεξιό Τύπο της Αντιπολίτευσης, έμμονη παράλυση της επίσημης πληροφόρησης ('Δεν υπάρχει Υπόθεση Ντρέυφους'), υποθετικές μυστικές συμφωνίες στις σφαίρες της εξουσίας, λαϊκός ρατσισμός, εμπλοκή του Στρατού και της Δικαιοσύνης [...] μεγάλες αφηρημένες ιδέες που συγκρούονται γύρω από ένα κεφάλι, διαχωρισμός του κόσμου σε καλούς και κακούς [...] σημαντική εμφάνιση του νεολογισμού 'διανοούμενος', που σημαίνει μια νέα κοινωνική λειτουργία, μεσολαβητική στη νοοτροπία των μαζών, η Υπόθεση Ντρέυφους πήρε τα πάντα από τον Τύπο και του τα έδωσε όλα (Λε Γκοφ & Νορά 1983: β΄ 50-51).

Πράγματι η ιδεολογική διαμάχη καθρεφτίστηκε στον Τύπο, ο οποίος έπαιξε καθοριστικότατο ρόλο στην αθώωση του λοχαγού. Το φύλλο της εφημερίδας *L'Aurore* με το 'Κατηγορώ' του Ζολά στις 13 Ιανουαρίου 1898 πούλησε 300.000 αντίτυπα και τοιχοκολλήθηκε σε ολόκληρο το Παρίσι. Ο Τύπος μετατράπηκε σε πεδίο σφοδρής διαμάχης.

Όσο για τον διεθνή αντίκτυπο, όπως έγραψε η Χάνα Άρεντ (1973: 200) στον πρώτο τόμο του τρίτομου έργου της *Οι ρίζες (ή οι απαρχές) του ολοκληρωτισμού*:

> Η αδικία που διεπράχθη εις βάρος ενός μόνον εβραίου αξιωματικού στη Γαλλία μπορούσε να προκαλέσει στον υπόλοιπο κόσμο μια σφοδρότερη και πλέον ομόφωνη αντίδραση από όλους τους διωγμούς που υπέστησαν οι Γερμανοεβραίοι της επόμενης γενιάς. Ακόμη και η τσαρική Ρωσία κατηγόρησε τη Γαλλία για βαρβαρότητα, ενώ στη Γερμανία κύκλοι γύρω απ' τον αυτοκράτορα εξέφραζαν τόσο σφοδρή αγανάκτηση, που για να βρούμε παρόμοιά της πρέπει να ανατρέξουμε στον εξτρεμιστικό Τύπο της δεκαετίας του '30.

Εξάλλου δεν είναι τυχαίο ότι στον πρώτο αυτόν τόμο, αμετάφραστο ακόμη στην Ελλάδα, που έχει για υπότιτλο «Για τον αντισημιτισμό», η Άρεντ αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στην Υπόθεση Ντρέυφους. Η Υπόθεση, όπως μονολεκτικά αποκαλείτο στην εποχή της, αποτελεί, από την άποψη που μας ενδιαφέρει εδώ, κομβικό σημείο και ιδρυτικό γεγονός του νέου πολιτικού αντισημιτισμού που θα εξαπλωθεί με ραγδαίο ρυθμό στην Ευρώπη των εθνικών κρατών τις επόμενες δεκαετίες και που στην καρδιά του 20ού αιώνα και στον ναζιστικό του παροξυσμό, όταν πια μεταμορφωθεί σε εξολοθρευτικό αντισημιτισμό, θα καταλήξει στην εξόντωση πέντε ως έξι εκατομμυρίων ευρωπαίων Εβραίων. Ο μεταπολεμικός πλέον αντισημιτισμός, που δεν έχει πάψει να υφίσταται, θα αποκτήσει διαφορετικά χαρακτηριστικά, που έχουν να κάνουν και με την ύπαρξη του κράτους του Ισραήλ.

Εκτός πολλών άλλων παραμέτρων της, η υπόθεση Ντρέυφους αποτελεί λοιπόν την εναρκτήρια πράξη του σύγχρονου πολιτικού αντισημιτισμού. Και ο Ντρεϋφύς αποτέλεσε το εμβληματικό πρώτο θύμα, που πλήρωσε το τίμημα όχι πια εξαιτίας της εβραϊκής του θρησκείας, αλλά για τη φυλετικά διακριτή καταγωγή του, σύμφωνα με τις νέες αντιλήψεις που ήθελαν να βλέπουν τους Εβραίους ως μια χωριστή *φυλή* και όχι ως μια διακριτή εθνοπολιτισμική ομάδα. Παραθέτω τον εύστοχο ορισμό του Ταγκυέφ (2011: 9) για τον αντισημιτισμό στο πλαίσιο του εθνικισμού του 19ου αιώνα: '[...] η ρατσιστική αρχή που μετασχημάτιζε τον εβραϊκό λαό σε αναφομοίωτη και επικίνδυνη "φυλή"'.

Σε αυτή τη λογική λοιπόν δεν εξαιρούνταν όσοι Εβραίοι ήσαν άθρησκοι ή άθεοι· και ήσαν όλο και περισσότεροι οι αφομοιωμένοι στις δυτικές κοινωνίες και χειραφετημένοι Εβραίοι που δήλωναν Ιουδαιοεθνικοί —στη δε Γαλλία και Israélites—, εφόσον η εβραϊκή ταυτότητα δεν είναι πλέον θέμα θρησκεύματος και πίστης αλλά απλώς καταγωγής (δηλώνει ότι έχεις γεννηθεί από γονείς Εβραίους και ότι αποδέχεσαι κι εσύ ο ίδιος αυτή την κληρονομιά, που γίνεται μια ιδιωτική υπόθεση). Στις επόμενες δεκαετίες θα εξαπλωθεί αυτή η νέα εβραϊκή ταυτότητα της διασποράς, η αποσυνδεδεμένη πια από τη θρησκεία. Ο όρος 'αντισημιτισμός', τέκνο του τέλους του 19ου αιώνα, έχει επινοηθεί μόλις λίγα χρόνια νωρίτερα. Ο Πιερ-Αντρέ Ταγκυέφ, στο σύντομο δοκίμιό του για τον αντισημιτισμό, αναφέρει ότι 'ο γερμανόφωνος ρατσιστής ιδεολόγος Μαρ ήθελε σαφώς να διακρίνει τον αγώνα του κατά των Εβραίων από τον παλιό χριστιανικό αντιεβραϊσμό και ακριβέστερα από κάθε μορφή μίσους των Εβραίων με θρησκευτική βάση (Judenhass)' (Ταγκυέφ 2011: 13) και ως εκ τούτου επινόησε το 1879 τον —ατυχή κατά πολλούς στοχαστές μεταξύ των οποίων και η Άρεντ— όρο Antisemitismus. Ο όρος παραπέμπει κατ' ευθείαν στη 'φυλή', τους σημίτες, και όχι στην εβραϊκή ή ιουδαϊκή θρησκεία (και βέβαια από τους σημίτες εξαιρεί τους Άραβες και επικεντρώνεται αποκλειστικά στους Εβραίους). Ίσως και ο ίδιος να μην φανταζόταν την τεράστια τομή που αυτό θα αποτελούσε κατά τον 20ό αιώνα και τις συνέπειές του.

Στη Γαλλία ο γνωστός αντισημίτης Edouard Drumont, συγγραφέας του *France Juive* βρήκε την ευκαιρία εξαιρετική για να συντείνει στην εξάπλωση του αντισημιτισμού που ονειρευόταν και για την οποία η Γαλλία του 1880 πρόσφερε γόνιμο έδαφος. Εκμεταλλεύτηκε στο έπακρον τις περιστάσεις και επιστρατεύοντας τη δύναμη του Τύπου δούλεψε για την οργάνωση ενός πολιτικού πια αντισημιτικού κινήματος, με σύνθημα 'Η Γαλλία στους Γάλλους!'. Το εθνικό αφήγημα, όπως το ήθελε αυτή η πολιτική μερίδα, δεν μπορούσε να περιλαμβάνει τους Εβραίους στο έθνος, παρά την ιδιότητα του πολίτη που τους είχε δώσει σχεδόν έναν αιώνα νωρίτερα η Γαλλική Επα-

νάσταση. Εξάλλου στο ιδεολόγημα αυτό οι Εβραίοι ταυτίζονταν με τη μισητή Δημοκρατία, τη République, την κατ' εξοχήν πολιτική έκφραση της νεωτερικότητας. Και όντως πολλοί από τους αφομοιωμένους Γαλλοεβραίους διακρίνονταν για τον πατριωτισμό τους, λάτρευαν τη Δημοκρατία —τους είχαν εξάλλου χαρακτηρίσει και 'fous de la République' (Vidal-Naquet 1995 I: 111-113).[3] Η Υπόθεση είχε αφήσει βαθιά τα ίχνη της· αυτή εξάλλου είχε ως μείζονα αναφορά της η εβραϊκότητα εκείνων των Γαλλοεβραίων. Ο αδελφός του πατέρα του Πιερ Βιντάλ Ναkέ έχει τρία ονόματα: Ζορζ όπως ο Πικάρ, Εμίλ όπως ο Ζολά και τέλος Αλφρέντ και δεν είναι τυχαίο ότι ο πρώτος τόμος των *Mémoires* του Βιντάλ Ναkέ ανοίγει και κλείνει με αναφορά στην Υπόθεση (Vidal-Naquet 1995 I: 16, 292).

Από την άλλη ο σπόρος του αντισημιτισμού είχε φυτευτεί βαθιά και είχε αποκτήσει ρίζες στη γαλλική κοινωνία. Παρά την παταγώδη τελική αποτυχία των εχθρών του Ντρεϋφύς θα βλάσταινε απ' αυτόν μερικές δεκαετίες αργότερα το δωσίλογο καθεστώς του Βισύ και οι υποστηρικτές του, καθεστώς που επέδειξε ιδιαίτερη προθυμία στον διωγμό των Εβραίων στο πλαίσιο της ναζιστικής Κατοχής.

Ο Ζολά και το 'Κατηγορώ' του

Το 'Κατηγορώ' του Εμίλ Ζολά τον καθιερώνει ως στρατευμένο διανοούμενο πέρα από ήδη καταξιωμένο πεζογράφο στη συνείδηση του κοινού, αλλά όχι και της Ακαδημίας. Η υπόθεση σημαδεύει τα τελευταία πέντε χρόνια της ζωής του και δεν είναι άσχετη με τον θάνατό του (Zola 2010).[4] Είχαν περάσει τέσσερα ολόκληρα χρόνια από την πρώτη δίκη του Ντρεϋφύς και την

3. Η έκφραση είναι του Pierre Birnbaum.

4. Ο θάνατός του, που επήλθε το 1902 από δηλητηρίαση από μονοξείδιο του άνθρακα σε ξενοδοχείο του Παρισιού, μπορεί να ήταν και δολοφονία, καθώς η καπνοδόχος του δωματίου του βρέθηκε στην έρευνα αποφραγμένη.

καταδίκη για ισόβια εκτόπιση. Είχε μόλις προηγηθεί η δεύτερη δίκη του και η αθώωση του πραγματικού ενόχου Εστερχάζυ. Το περίφημο κείμενο με τίτλο 'J'accuse…' ('Κατηγορώ…') δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στη σοσιαλιστική εφημερίδα που διηύθυνε ο Ζορζ Κλεμανσώ *L'Aurore* ως ανοιχτή επιστολή προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Φελίξ Φωρ. Το κείμενο καταλάμβανε ολόκληρη την πρώτη σελίδα και μέρος της δεύτερης του φύλλου 17 της 13ης Ιανουαρίου 1898.[5] Το φύλλο (που πουλήθηκε όπως ήδη είπαμε σε 300.000 αντίτυπα) σηματοδότησε μια τομή στην Υπόθεση, αφού συνέβαλε καθοριστικά όχι ακόμη στην αθώωση, αλλά στο να αποδοθεί χάρη στον Ντρεϋφύς μετά από μια δεύτερη δίκη στη Ρεν, το 1899, και η καταδίκη του να μειωθεί σε δέκα χρόνια αντί για ισόβια.

Όμως ο αντίκτυπος του κειμένου του Ζολά, της ενεργούς ανάμειξής του στην Υπόθεση —που θα του στοιχίσουν μια δίκη και μια καταδίκη, εξαιτίας της οποίας θα αυτοεξοριστεί στην Αγγλία— ήταν εκκωφαντικός. Το όλο εγχείρημα του Ζολά, καθόσον το 'Κατηγορώ' ήταν μεν το κορυφαίο κείμενο, αλλά όχι το μόνο —είχε ήδη δημοσιευτεί το πολύ σημαντικό άρθρο του 'Για τους Εβραίους' στην εφημερίδα *Figaro* στις 16 Μαΐου 1896—, άλλαξε την εικόνα του πεζογράφου μετατρέποντάς τον σε πραγματικό 'ήρωα'.

Τότε είναι που η λέξη intellectuel (διανοούμενος), που λειτουργεί ως εκείνη την εποχή ως επίθετο, μετατρέπεται σε ουσιαστικό με την τρέχουσα έννοια στο πλαίσιο της γαλλικής κουλτούρας και της υπόθεσης Ντρέυφους. Και ο πρώτος που θα τη χρησιμοποιήσει έτσι είναι ο Κλεμανσώ το 1898 στη φράση: 'Δεν είναι τάχα ένα σημάδι όλοι αυτοί οι *διανοούμενοι* (*intellectuels* με πλάγια στοιχεία) που ήρθαν από κάθε γωνιά του ορίζοντα κι ενώθηκαν γύρω από μια ιδέα;' (Ory & Sirinelli 1986: 6). Εκεί και τότε έχουμε την ανάδυση του όρου και της μορφής του *διανοουμένου*, του λόγιου ή του επιστήμονα που δεν περιχαρακώ-

5. Αντίτυπο βρίσκεται στη Συλλογή του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος (ευχαριστώ την ερευνήτρια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος Αναστασία Λουδάρου για τη συνδρομή της στην έρευνά μου).

νεται στην ειδίκευσή του, αλλά έχει κατ' εξοχήν δημόσιο λόγο και ανάμειξη στα κοινά. Πρόκειται για μια μορφή συνδεδεμένη άμεσα με τη νεωτερικότητα. Η ανάδυση λοιπόν του μοντέλου του διανοουμένου συνδέεται στενά με το πρόσωπο του Ζολά (που υπήρξε ο εμβληματικότερος όλων) και την Υπόθεση Ντρέυφους —και αυτή δεν είναι από τις ελάσσονες πτυχές της.

Ο αντίκτυπος στην Ελλάδα

Όπως ήδη ανέφερα, δεν έχω πολλά στοιχεία σχετικά με τον ελληνικό απόηχο στον Τύπο. Ενδελεχής έρευνα πάντως μπορεί να αποδώσει ευρήματα. Στην εφημερίδα *Ακρόπολις* λόγου χάριν, του Βλάση Γαβριηλίδη, στις 30 Νοεμβρίου και στις 8 Δεκεμβρίου του 1897 δημοσιεύονται στην πρώτη σελίδα δύο άρθρα, το πρώτο εκτενές, το δεύτερο μικρότερο. Το πρώτο έχει πολλούς τίτλους ('Οι Εβραίοι εν Ευρώπη', 'Φιλοσημίται και αντισημίται', 'Η παντοδυναμία του Χρυσού' και άλλους μεταξύ των οποίων και 'Η Υπόθεσις Δράυφους'). Στο άρθρο ο συντάκτης εκθέτει τις νέες ευρωπαϊκές αντισημιτικές θεωρίες, τις οποίες ασπάζεται και μάλιστα υπερθεματίζει ('κατηραμένον έθνος οι Εβραίοι', 'εβραϊκή μάστιξ' που πλήττει ιδιαιτέρως το Παρίσι και όλα τα σχετικά). Υπογραφή: Un boulevardier. Μοιάζει να τον τρομάζει ιδιαιτέρως η εικόνα του αφομοιωμένου Εβραίου, εκείνος του οποίου την καταγωγή δεν υποψιάζεσαι ('δεν είναι άθεος, είναι *καθαρός* Εβραίος, αλλά το αποκρύπτει').[6]

Το μικρότερο άρθρο αφορά τους έλληνες Εβραίους της Ελλάδας του 19ου αιώνα. Αυτούς ο αρθρογράφος τούς αποκαλεί συμπολίτες, τους εντοπίζει στην Κέρκυρα, στη Λάρισα, στη Χαλκίδα και στην Αθήνα και τους θεωρεί 'τίμιους ανθρώπους' ('εργάζονται εν ιδρώτι του προσώπου των και είναι χρήσιμα όργανα

6. Η έμφαση της γράφουσας. Το ιδεολόγημα του 'καθαρού' Εβραίου, αυτού που δεν έχει άλλη εθνική ιδιότητα, θα οδηγήσει στα άκρα του το ναζιστικό καθεστώς αποστερώντας τους Γερμανοεβραίους από τη γερμανική τους ιθαγένεια.

όλης της κοινωνίας'). Αυτοί οι Εβραίοι κερδίζουν το ψωμί τους με τον ιδρώτα τους και καμία σχέση δεν έχουν με τους 'Μεγαλοεβραίους' καπιταλιστές της Δύσης. Και καταλήγει: 'Εδώ εβραϊκόν ζήτημα ποτέ δεν ηδυνάμεθα να έχωμεν', αντίθετα με τη Δυτική Ευρώπη, όπου ο αντισημιτισμός εμφανίστηκε, όπως τονίζει, ακόμη και στην Αγγλία. Μας βάζει σε σκέψεις για τη συνέχεια. Οι μεροκαματιάρηδες των πόλεων που ανέφερε δεν τον ενοχλούν. Όταν όμως με τη συνθήκη του 1913 η Θεσσαλονίκη θα γίνει ελληνική και θα αποκτήσει και η Ελλάδα 'μεγαλοεβραίους' βιομηχάνους και τραπεζίτες, καθώς και μια πολυπληθέστατη κοινότητα, ποια τροπή θα πάρουν τα πράγματα;[7] Τη γνωρίζουμε.

Όσο για τον Τύπο των ίδιων των Ελληνοεβραίων είναι εύλογο ότι παρακολούθησε την Υπόθεση. Στην Κέρκυρα, όπου το 1891 είχαν δημιουργηθεί τα γνωστά 'εβραϊκά' —μια 'συκοφαντία αίματος' που ακολουθήθηκε από άγριο πογκρόμ σε βάρος των κερκυραίων Εβραίων, σε ένα έντονο αντισημιτικό ξέσπασμα μερίδας του πληθυσμού—[8], το μηνιαίο περιοδικό *Ο Ισραηλίτης Χρονογράφος* αναφέρεται στο φύλλο της 30ής Σεπτεμβρίου 1899 στην Υπόθεση. Με αφορμή τη δίκη του 1899, που μειώνει την ποινή του Ντρεϋφύς, χωρίς όμως να τον αθωώνει, ο συντάκτης (που προφανώς είναι ο εκδότης Χαΐμης, υπογράφει πάντως ως 'Χρονογράφος') προβαίνει στο κύριο άρθρο με τίτλο 'Εις τον Δρεϋφούς' σε μια οξυδερκή παρατήρηση:

> Η τελευταία σκληρά όσον και γελοία καταδίκη των Ρεννών προσθέτει εις τον ηρωϊκόν στέφανον του ακαταδαμάστου ανδρός και την αίγλην του μάρτυρος ούτως ώστε το όνομα του Δρεϋφούς αναγράφεται εν τοις δέλτοις της Ιστορίας πλησίον των μεγάλων θυμάτων του φανατισμού [...] Αυτή δε η πατρίς σου ήτις σήμερον σε θέλει προδότην, διότι δεν έλαβες ως πρότυπον φιλοπατρίας και εντίμου βίου τον δοξασθέντα Εστερχάζυ, ημέραν τινά θα θεωρήσει τιμήν της ότι σε εγέννησε, καταρομένη τους ποικι-

7. Ευχαριστώ τον ιστορικό Δημήτρη Βαρβαρίτη που μου υπέδειξε τις σχετικές παραπομπές.

8. Βλ. σχετικά Λιάτα 2006.

> λοτρόπως από πενταετίαν ψευδομένους δημίους σου, εν οις παραδόξως πως θέτει σήμερον την τιμήν της![9]

Στη συνέχεια θα ακολουθήσω δύο νήματα που συνδέουν την ελληνική πραγματικότητα με την Υπόθεση. Το πρώτο είναι η ανάμειξη στην Υπόθεση του Γιάννη Ψυχάρη και το δεύτερο η τύχη του περίφημου 'Κατηγορώ' του Ζολά στην Ελλάδα.

Ο Γιάννης Ψυχάρης ζει στη Γαλλία, είναι γάλλος πολίτης και συμμετέχει στη γαλλική πνευματική, πολιτική και κοινωνική ζωή. Ο γάμος του με τη θυγατέρα του Ερνέστ Ρενάν έπαιξε και αυτός ρόλο στην αποδοχή του. Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε την ανάμειξη του Ψυχάρη ως ανάμειξη ενός έλληνα διανοούμενου; Ο Εμμανουήλ Κριαράς στη μελέτη που του αφιερώνει γράφει σχετικά:

> Ο Ψυχάρης δεν είναι ένας ξένος ελληνιστής, ένας φιλέλληνας να πούμε, που θα αφιερώσει τη ζωή του στη μελέτη του νέου Ελληνισμού. Ο Ψυχάρης μένει στο βάθος πάντα Έλληνας· και σαν Έλληνας θυμάται, αισθάνεται και αγαπά την Ελλάδα (Κριαράς 1981: 105).

Στα χρόνια εκείνα είναι δάσκαλος στη νεοελληνική έδρα της Ecole des Hautes Études και όπως σημειώνει ο Κριαράς, 'καμάρωνε που η έδρα του ήταν η πρώτη που ιδρυόταν στην Ευρώπη για τις νεοελληνικές σπουδές' (*στο ίδιο*).

Και ο σοσιαλιστής Γιαννιός γράφει: 'Μήπως γεράσανε και δεν το λέει η ψυχή τους; Ποιος θέλει το πει για το μεγάλο μας το Δάσκαλο, που είναι το καμάρι του σοσιαλισμού στη Γαλλία, που στάθηκε το πρωτοπαλλήκαρο του Ζολά στην "υπόθεση Ντρέυφους";'[10] Άρα ο κύκλος αυτός γνωρίζει καλά την υπόθεση Ντρέυφους, τη στενή σχέση και φιλία που έδεσε τον Ψυ-

---

9. Ευχαριστώ τον φίλο Μίλτο Φραγκόπουλο που ανέσυρε από το οικογενειακό του αρχείο το φύλλο του *Ισραηλίτη Χρονογράφου* της 30ης Σεπτεμβρίου 1899.

10. Ν. Γιαννιός, 'Ο Νουμάς σ' ένα χρόνο' όπως αναδημοσιεύεται στο Σταυρίδη-Πατρικίου 1976: 75.

χάρη με τον Ζολά στο πλαίσιο του κοινού τους αγώνα για την αποκατάσταση του λοχαγού, για να λάμψει δηλαδή η αλήθεια. Ο Ψυχάρης υπήρξε ιδρυτικό μέλος και αργότερα αντιπρόεδρος της Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στο Παρίσι, και θα δραστηριοποιηθεί έντονα σ' αυτό το πλαίσιο ως το 1907.

Στα χρόνια εκείνα η πάλη για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι και πάλη εναντίον του πολιτικού αντισημιτισμού. Ο Κριαράς δίνει ωραία το στίγμα αυτού του διπλού αγώνα: 'Μόλις συνυπόγραφε κανείς την αίτηση για την αναθεώρηση της δίκης (και ήταν αυτό μια πράξη που γινόταν δημόσια) αμέσως χαρακτηριζόταν "φίλος του προδότη" και "πουλημένος στους Εβραίους"'.

Και ακολουθεί η περιγραφή της μεταμόρφωσης των πνευματικών ανθρώπων κι επιστημόνων σε διανοούμενους:

> Ήταν αληθινά ηρωικό για ανθρώπους που ως την ώρα δεν είχαν γνωρίσει τίποτε άλλο από το γραφείο τους, το εργαστήριο, την έδρα τους, να κατεβαίνουν στην πλατεία για να διαμαρτυρηθούν εναντίον των αρχών και του πλήθους και να αγωνιστούν για μια υπόθεση που τη θεωρούσαν τίμια (Κριαράς 1981: 227).

Και κυρίως ήταν μια νέα πραγματικότητα.

Την εμπειρία αυτή ο Ψυχάρης θα προσπαθήσει να την αξιοποιήσει στον αγώνα του για την επικράτηση της 'Ιδέας' (με κεφαλαίο, όπως τη γράφει ο ίδιος), που δεν είναι άλλη από την επικράτηση του δημοτικισμού. Το άρθρο του στον *Νουμά* με τίτλο 'Ένωση θα πει δύναμη'[11] περιέχει ρητές αναφορές στο μοντέλο αγώνα που υπήρξε η Υπόθεση Ντρέυφους και στα διδάγματα που είχε αποκομίσει από την εμπειρία του. Γράφει ο Ψυχάρης:

> Η ένωση όμως απαραίτητη. Αλλιώς δεν κατορθώνεται το παραμικρό. Και τώρα περιττό να προστέσουμε, πως αν έχει δύναμη ένας, δυό θα 'χουνε περισσότερη από ένανε, τρεις από δυο, τέσσερεις από τρεις και πάει λέοντας. Το νοιώσαμε αφτό περίφημα στη Γαλλία εδώ κ' εφτά χρόνια, όταν κανείς ριψοκινδύνεβε παίρνοντας το μέρος ενός αθώου, που καταδικάστηκε άδικα

11. Βλ. Σταυρίδη-Πατρικίου 2007: 150-152.

> και παράνομα. Εναντίο μας η Κυβέρνηση. Άμα έβαζες την υπογραφή σου, να διαμαρτυρηθής, σε καμιά φημερίδα, σε καμιάν από τις λίστες που κυκλοφορούσανε τότες, για να μετρηθούν οι φίλοι της δικιοσύνης και της αλήθειας, όπως λέγαμε, μπορούσες αμέσως, αν είσουνε υπάλληλος, να χάσης τη θέση σου. Και τόντις το ανάκουστο συνέβηκε στα χρόνια εκείνα τα παναστατικά· δυο τρεις παφτήκανε. Τι κάμανε οι άλλοι; Μήπως σωπάσανε; Μήπως καθήσανε ο καθένας στη γωνιά του; Διόλου. Σηκωθήκανε στο ποδάρι. Γενήκανε λεγεώνα (Ψυχάρης 1909: 16-17).

Η εμπειρία σημαδεύει ανεξίτηλα τον Ψυχάρη, ο οποίος εμπνευσμένος από αυτό το μοντέλο αγώνα επιχειρεί να το εφαρμόσει σε εκείνο που είναι ο δικός του αγώνας, η επιβολή της δημοτικής γλώσσας. Στην απόπειρά του αυτή δημοσιεύει κατάλογο 140 δημοτικιστών συγγραφέων, τον οποίο συγκροτεί μόνος του, δίχως τη συγκατάθεσή τους, εντάσσοντας σε αυτόν κάθε συγγραφέα που έγραψε έστω και μία φορά κάτι στη δημοτική. Πολλοί διαμαρτυρήθηκαν και αποστασιοποιήθηκαν. Όπως επισημαίνει η Πατρικίου (2007: 153), 'η έμμεση αλλά πιεστική προτροπή του Ψυχάρη να λειτουργήσουν οι δημοτικιστές δυναμικά ως διανοούμενοι δεν λειτούργησε καθόλου'. Παρ' όλα αυτά το 1905 ιδρύεται στην Αθήνα η 'Εθνική Γλώσσα', ο πρώτος σύλλογος δημοτικιστών. Η συλλογικότητα που υποστήριζε ο Ψυχάρης έγινε πράξη. Και γράφει ο Ψυχάρης ένα υστερόγραφο στο κείμενό του 'Ένωση θα πει δύναμη', καθόσον έχει μόλις μάθει για τη σύσταση της νέας Εταιρείας στην Αθήνα:

> Συστήθηκε δεν είναι καιρός, ένας Σύλλογος, μια Εταιρία, ή καθώς πολύ πιο σωστά το θέλει ο Πάλλης, 'Αδερφάτο', *Η εθνική γλώσσα*. Τόνοιωσα λες κι από μακριά πως ωρίμασε πια το ζήτημα, πως κάτι έμελλε να γίνη, πως η Νίκη ζυγώνει με τα χρυσά της τα φτερά (Ψυχάρης 1909: 32).

Είχε διακρίνει πρώτος τον σωστό δρόμο.

Σε ό,τι μας ενδιαφέρει εδώ, η Υπόθεση Ντρέυφους στάθηκε καίρια εμπειρία και καθοριστική πηγή έμπνευσης για τον Ψυχάρη στον αγώνα του για τη δική του Υπόθεση. Εξάλλου εξι-

σώνοντας την εμπλοκή του στα δύο ζητήματα γράφει: 'Δυο μεγάλες αγάπες γνώρισε ο νους μου, το ζήτημα το γλωσσικό και την Υπόθεση' (Πατρικίου 2007: 153).

Οι ελληνικές μεταφράσεις του Κατηγορώ

Αναζητώντας τις ελληνικές μεταφράσεις του *Κατηγορώ* του Ζολά έφτασα στα εξής αποτελέσματα: το κείμενο είναι γνωστό και κυκλοφόρησε στην Ελλάδα μεταπολεμικά. Προπολεμική έκδοσή του δεν εντόπισα, αλλά με τον τίτλο αυτόν κυκλοφόρησαν και άλλα βιβλία που απλώς αφηγούνται την Υπόθεση και περιέχουν είτε πολύ μικρά αποσπάσματα του 'Κατηγορώ' είτε ολόκληρο το κείμενο μεταφρασμένο.

Το παλαιότερο που εντόπισα και το μόνο που περιέχει όλο το 'Κατηγορώ' είναι η έκδοση: Εμίλ Ζολά, *Κατηγορώ (Υπόθεση Ντρέυφους)*, εκδ. Σύγχρονης Λογοτεχνίας, μτφρ. Γιάννης Σφακιανάκης, Αθήνα 1954.[12] Ο τόμος συγκεντρώνει πολλά άρθρα του Ζολά —μεταξύ των οποίων και το 'Κατηγορώ'—, που γράφτηκαν από τον Δεκέμβριο του 1897 ως τον Δεκέμβριο του 1900 και έχει πρόλογο του ίδιου του Ζολά, που είχε δημοσιευθεί έναν χρόνο πριν από τον θάνατό του. Μια παρακαταθήκη λοιπόν. Ο Γιάννης Σφακιανάκης, που δεν είναι γνωστός ως μεταφραστής άλλων έργων, έχει μεταφράσει πολύ ωραία, σε στρωτή δημοτική. Πέντε μόλις χρόνια μετά τον Εμφύλιο πώς να διαβάστηκε άραγε αυτό το βιβλίο στην Ελλάδα;

Η επόμενη έκδοση: Εμίλ Ζολά, *Κατηγορώ*, μτφρ. Όθ[ωνα] Αργυρόπουλου από τις εκδόσεις Νικολάου Δαμιανού, ίσως της ίδιας εποχής ή των αρχών της δεκαετίας του 1960. Δεν περιλαμβάνει το κείμενο του Ζολά· είναι μια λεπτομερής εξιστόρηση της Υπόθεσης και της δράσης του Ζολά σ' αυτήν, από το 'Κα-

12. Στο Παπαδόπουλος 1995: 247, όπου καταλογογραφείται με τον αριθμό 2456, δίδεται λάθος χρονολογία· η ορθή δεν είναι 1954 αλλά 1955 (έλεγχος από αυτοψία). Δεν προηγείται άλλη μετάφραση τουλάχιστον από το 1945, οπότε ξεκινά η βιβλιογραφία μεταφράσεων του Παπαδόπουλου.

τηγορώ' όμως μεταφράζονται ελάχιστες φράσεις. Τέλος το 1968, στις αρχές της δικτατορίας, εκδίδεται το βιβλίο του Bruno Weil, *Η Υπόθεση Ντρέυφους και το Κατηγορώ του Ζολά*, μτφρ. Πέτρου Αργυρού, εκδ. Δαρεμά.[13] Ούτε αυτό περιέχει το κείμενο του Ζολά —πρόκειται για απλή εξιστόρηση της Υπόθεσης.

Μπορούμε λοιπόν να εντοπίσουμε μία πρώτη περίοδο ενδιαφέροντος μέσα από τις μεταφράσεις αυτές από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ως τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Βέβαια ο Ζολά είναι ένας πολυμεταφρασμένος συγγραφέας, πέντε ή έξι μεταφράσεις είχε μόνο η *Νανά*. Η απόφαση έκδοσης του 'Κατηγορώ' ωστόσο έχει προφανώς άλλα κίνητρα. Την ίδια περίπου εποχή γυρίστηκε και μια κινηματογραφική ταινία με τον τίτλο *Είμαι αθώος* και με γνωστούς ηθοποιούς (Αλέκο Αλεξανδράκη, Λάμπρο Κωνσταντάρα, Δημήτρη Μυράτ). Για πολλά χρόνια το ενδιαφέρον για την Υπόθεση αρκείται σε αυτά.

Η μόνη μεταγενέστερη έκδοση που εντόπισα είναι μια έκδοση του Γκοβόστη, το 1994, πάλι με τίτλο *Κατηγορώ* και μεταφραστή τον Γιάννη Κωνσταντίνου. Πρόκειται για μετάφραση μιας έκδοσης που κυκλοφόρησε στη Γαλλία με αφορμή τα 100 χρόνια από την πρώτη δίκη του Ντρεϋφύς η οποία περιλαμβάνει και διάφορα κείμενα άλλων συγγραφέων για τον Ζολά, όπως τη νεκρολογία του Ανατόλ Φρανς. Στην πραγμάτευση της διεθνούς απήχησης της Υπόθεσης, που αποτελεί μεγάλη ενότητα, εντόπισα την εξής αναφορά:

> Ακόμα κι η αλύτρωτη Ελλάδα συμμετέχει στην πανηγυρική αυτή εκδήλωση της διεθνούς κοινής γνώμης. Εκφράζοντας τον θαυμασμό της και την εκτίμησή της μια ομάδα νέων Ελλήνων απ' τη Θεσσαλονίκη έστειλε στον Ζολά ένα υπέροχο λεύκωμα δεκαεννέα σελίδων, ζωγραφισμένων από τον ζωγράφο Ζαμπέλλη [...] με τις υπογραφές όλων των δωρητών (σελ. 120).

---

13. Ούτε αυτό έχει χρονολογία έκδοσης, αλλά η σφραγίδα της Βιβλιοθήκης της Βουλής έχει χρονολογία 1968 (ευχαριστώ την Έλλη Δρούλια για τη σημαντική ενθάρρυνσή της και την υποστήριξή της στην έρευνά μου στη Βιβλιοθήκη της Βουλής). Με λίγο διαφορετικά στοιχεία αναφέρεται στο Παπαδόπουλος 1995: 243.

Δεν έχουμε τις υπογραφές για να ξέρουμε εάν στην ομάδα μετείχαν και νέοι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, αλλά το θεωρώ εξαιρετικά πιθανό. Προφανώς ο εβραϊκός Τύπος της Θεσσαλονίκης ασχολήθηκε με το θέμα, καθώς η εξόχως γαλλόφωνη κοινότητα είχε συγκλονιστεί από την Υπόθεση.

Τέλος έχουν κυκλοφορήσει το 2006 και οι *Αναμνήσεις από την Υπόθεση Ντρέυφους* του Λεόν Μπλουμ, σε μετάφραση και εισαγωγή του Γρηγόρη Μπακόλα, από τις εκδόσεις Παπαζήση. Τα άρθρα αυτά του ηγέτη του Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος και ιδρυτή του Λαϊκού Μετώπου είχαν δημοσιευτεί με την ευκαιρία του θανάτου του Ντρεϋφύς το 1935. Η εισαγωγή του σοσιαλιστή Γρηγόρη Μπακόλα είναι ένα νηφάλιο και εμπεριστατωμένο κείμενο 25 σελίδων για την Υπόθεση με εκτενείς αναφορές και στον πολιτικό αντισημιτισμό.

Δίχως να στοιχειοθετούν έναν ηχηρό αντίχτυπο, όλα αυτά δείχνουν ωστόσο πως η εσωστρεφής κοινωνία μας δεν έμεινε αδιάφορη και ασυγκίνητη από την Υπόθεση Ντρέυφους. Εκείνη που συγκινήθηκε ιδιαιτέρως ήταν η Αριστερά, εγγράφοντας όμως την Υπόθεση κυρίως στην πολιτική της διάσταση, ως μια νίκη της σοσιαλιστικής παράταξης εναντίον του εθνικισμού, αλλά και ως μια νίκη της αλήθειας εναντίον του ψεύδους, δίχως εντούτοις να ρίχνει ιδιαίτερο βάρος και να αναδεικνύει την αντισημιτική της πλευρά. Εξάλλου ας μη λησμονούμε και τον αριστερό αντισημιτισμό, καθώς ο αντισημιτικός λόγος δεν ήταν απών υπό διάφορες μορφές με κυρίαρχη την οικονομική, που συνδέει Εβραίους και καπιταλισμό. Αν και η Υπόθεση Ντρέυφους υπήρξε τομή στη Γαλλία και η Αριστερά δεν εξέφρασε πια ανοιχτά αντισημιτικό λόγο για τις επόμενες δεκαετίες, παρ' όλα αυτά το φαινόμενο δεν εξαφανίστηκε εντελώς.[14]

---

14. Βλ. την καταγραφή και ανάλυση του φαινομένου στην πρώτη μελέτη που καταπιάστηκε στη Γαλλία με το οδυνηρό αυτό θέμα (εξάλλου γι' αυτό και το χαρακτηρίζει 'παράδοξο' στον υπότιτλο): Dreyfus 2009.

Αντί επιλόγου

Αν η ενεργή ανάμειξη των διανοουμένων και η κοινή γνώμη την οποία τελικώς συνήγειραν οι ίδιοι και ο Τύπος κατόρθωσαν να καταλήξουν στην αθώωση ενός αδίκως καταδικασμένου, επαναφέροντας έτσι την εμπιστοσύνη στον θεσμό της δικαιοσύνης στη Γαλλία και συγχρόνως την αίγλη της χώρας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, λίγες δεκαετίες αργότερα οι πάντες σιώπησαν, όταν άρχισαν οι ναζιστικοί διωγμοί εναντίον των Εβραίων της Ευρώπης. Ο Σαούλ Φριντλέντερ έχει γράψει σχετικά:

> Το γεγονός πως ένας αξιοσημείωτος αριθμός προσωπικοτήτων, είτε μεταξύ των Γερμανών είτε μεταξύ των Ευρωπαίων δεν πήρε δημοσίως θέση ενάντια στην εξόντωση των Εβραίων (που ήταν ευρέως γνωστή, ας το υπενθυμίσουμε, από το τέλος του 1942 το αργότερο) είναι εύκολα κατανοητό. Το γεγονός πάλι ότι ούτε ένας μικρός αριθμός ξεχωριστών φωνών δεν κατήγγειλαν τη γενοκτονία, μοιάζει παράδοξο. Τέλος το ότι ούτε μία προσωπικότητα κύρους δεν ύψωσε τη φωνή της, αυτό παραμένει ακατανόητο.[15]

Βιβλιογραφικές αναφορές

Arendt, H. (1973). *Les origines du totalitarisme, Sur l'antisémitisme*, coll. Points, μτφρ. M. Pouteau. Paris: Calmann-Lévy.

Dreyfus, M. (2009). *L'antisémitisme à gauche. Histoire d'un paradoxe, de 1830 à nos jours*, Paris: La découverte.

Ζολά, Ε. (1954). *Κατηγορώ (Υπόθεση Ντρέυφους)*, μτφρ. Γ. Σφακιανάκης. Αθήνα: εκδ. Σύγχρονης Λογοτεχνίας.

Ζολά, Ε. (χ.χ.). *Κατηγορώ*, μτφρ. Ο. Αργυρόπουλος. Αθήνα: εκδ. Ν. Δαμιανού.

---

15. Από ομιλία του στο Παρίσι το 2008 προσβάσιμη διαδικτυακά. Το μνημειώδες έργο του μεταφράστηκε πρόσφατα και στα ελληνικά· βλ. Φριντλέντερ 2013.

Ζολά, Ε. (1994). *Κατηγορώ. 1894-1994, υπόθεση Ντρέυφους 100 χρόνια μετά*, μτφρ. Γ. Κωνσταντίνου. Αθήνα: Γκοβόστης.

Iancu, C. (2003). *Les mythes fondateurs de l'antisémitisme, De l'antiquité à nos jours*, Toulouse: Privat.

Κριαράς, Ε. (1981). *Ψυχάρης, Αγώνες, Ιδέες, Ο άνθρωπος*, β' έκδοση με προσθήκες, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Λε Γκοφ, Ζ. & Π. Νορά, *Το έργο της ιστορίας*, τ. Β', μτφρ. Κ. Μιτσοτάκη & Ν. Σαββάτης. Αθήνα: εκδ. Ράππα.

Λιάτα, Ε.Δ. (2006). *Η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος στον κυκλώνα του αντισημιτισμού, Η «συκοφαντία για το αίμα» του 1891*. Αθήνα: εκδ. ΙΝΕ/ΕΙΕ.

Μορέν, Ε. (2007). *Ο νεωτερικός κόσμος και το εβραϊκό ζήτημα*, μτφρ. Σ. Μιχαήλ, Αθήνα: εκδ. του Εικοστού Πρώτου.

Μπλουμ, Λ. (2006). *Αναμνήσεις απ' την Υπόθεση Ντρέυφους*, μτφρ. Γ. Μπακόλας. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.

Ory, P. & J.-F. Sirinelli (1986). *Les intellectuels en France de l'Affaire Dreyfus à nos jours*. Paris: Armand Colin.

Παπαδόπουλος, Π. (επιμ.) (1995). *Από τα γαλλικά στα ελληνικά. Οδηγός μεταφράσεων 1945-1995*. Αθήνα: εκδ. Collection de l'Institut Français d'Athènes.

Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (επιμ.) (1976). *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*. Αθήνα: Ερμής, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη.

Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (2007). *Οι φόβοι ενός αιώνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ταγκυέφ, Π.-Α. (2011). *Τι είναι αντισημιτισμός;*, μτφρ. Α. Ηλιαδέλη & Α. Πανταζόπουλος. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Φριντλέντερ, Σ. (2013). *Η ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι*, Ι: *Τα χρόνια των διώξεων 1933-1939*, ΙΙ: *Τα χρόνια της εξόντωσης 1939-1945*, μτφρ. Ή. Ιατρού, επίμετρο Ρ. Μπενβενίστε. Αθήνα: Πόλις.

Vidal-Naquet, P. (1995). *Mémoires*, t. I. Paris: Seuil-La découverte.

Weil, B. (1968). *Η Υπόθεση Ντρέυφους και το Κατηγορώ του Ζολά*, μτφρ. Π. Αργυρού. Αθήνα: εκδ. Δαρεμά.

Ψυχάρης, Γ. (1909). *Ρόδα και Μήλα*, τόμος Ε', μέρος δέφτερο, Αθήνα: Βιβλιοπουλείο της Εστίας [à Paris, chez P. Geutner, éditeur, 68, rue Mazarine].

Zola, E. (2010). *L'Affaire Dreyfus. 'J'accuse!' et autres textes*, présentés et commentés par H. Mitterand. Paris: Le Livre de Poche.

ABSTRACT

Odette Varon Vassard

In the aftermath of Dreyfus Affair in Greece

At the turn from the 19th to the 20th century, the Dreyfus Affair that took place in France and very quickly shifted from being a judicial into being a politicized one, had considerable repercussions across many other Western countries. Later on it was considered as being a model for the fight for every just cause. Putting aside various different parameters, what is in our perspective relevant to observe is that the Dreyfus Affair had been one of the founding events of political anti-Semitism within the context of modernity, while Captain Alfred Dreyfus himself became the emblematic first victim of modern anti-Semitism which had succeeded the Christian anti-Judaism. My questions have been: Was there any effect of the Dreyfus Affair in Greece and which one was that? To what extent was the case covered by the Press? Were there any defenders or accusers of Dreyfus among the Greek intellectuals? The "J'accuse" of the intellectual militant Emil Zola was it ever translated in Greek? In the present paper I attempt to answer these questions by presenting the first elements of an early-stage research project.